

**ПОКАЗНИКИ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ДОВІРИ
СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Аналізується стан узагальненої довіри в українському суспільстві. Демонструється, що серед громадян України переважає орієнтація на обережне, недовірливе ставлення до людей загалом. Водночас така орієнтація на узагальнену недовіру мало впливає на “локальні” довіри до окремих соціальних та інституційних суб’єктів.

Анализируется состояние обобщенного доверия в украинском обществе. Демонстрируется, что среди граждан Украины преобладает ориентация на осторожное, недоверчивое отношение к людям в целом. В то же время такая ориентация на обобщенное недоверие мало влияет на “локальное” доверие к отдельным социальным и институциональным субъектам.

The paper analyzes current situation with generalized trust in Ukrainian society. It is demonstrated that among Ukrainian citizens prevail suspicious and distrustful attitudes towards people in general. At the same time, such orientation to generalized distrust does not significantly influence “local” trust in separate social or institutional subjects.

Ключові слова: узагальнена довіра, роль довіри в суспільстві, довіра до соціальних інститутів.

Ключевые слова: обобщенное доверие, роль доверия в обществе, доверие к социальным институтам.

Keywords: generalized trust, societal role of trust, trust in social institutions.

У соціальних науках сьогодні має місце переважаюче визнання того, що довіра є одним з базових елементів як мікро- (відносини між людьми), так і макро- (функціонування соціальних інститутів) соціальних відносин. Адже

переважна більшість соціальних взаємодій потребує більшого чи меншого ступеня довіри. Відповідно, рівень довіри до різних суб'єктів вважається важливим чинником нормального функціонування суспільства в стабільних умовах та передумовою проведення успішних соціальних змін.

При типологізації довіри виділяють, зокрема, такі її типи, як міжособистісна та узагальнена. Узагальнена довіра – це очікування надійності інших індивідів, не пов'язане з прогнозом їх поведінки в конкретних ситуаціях взаємодії; воно швидше є світоглядною установкою, що виражає готовність індивіда розглядати оточуючих як таких, що заслуговують на довіру. Якщо міжособистісна довіра виникає в ситуаціях взаємодії “обличчя-в-обличчя”, то формування узагальненої довіри пов'язане з уявленнями, стереотипами стосовно незнайомих індивідів. При цьому узагальнена довіра може розглядатися і як макрорівнева форма міжособистісної довіри (яка відображає культуру довіри та соціальний капітал суспільства), і як певна установка індивіда стосовно можливості надання довіри оточуючим, як схильність до довіри (з акцентом на соціально-психологічні особливості індивіда, які сприяють чи перешкоджають проявам довіри).

У моніторингу Інституту соціології НАН України “Українське суспільство” індикатором наявності/відсутності узагальненої довіри є запитання, в якому респондентам пропонується визначити свою згоду/незгоду з твердженням, що не довіряти нікому є найбезпечнішим. Отже, розглянемо загальні масштаби існування такої установки в нашому суспільстві, чинники, що впливають на неї, та зв'язок з іншими установками.

Таке запитання ставилося, починаючи з 2005 р., і в цей та наступний роки рівень прийняття нашими співгромадянами заявленої позиції був невисоким; схильність до такого роду недовіри проявляли близько 15% опитаних, тоді як близько половини були з цим не згодні. Проте у 2007 р. ситуація різко змінилася, і вже близько половини опитаних погодилися з більшою безпекою від недовіри. Надалі

такий стан протягом 2007–2014 рр. залишався незмінним; зокрема, у поточному році таке твердження підтримали 54,1% опитаних, тоді як не підтримали 31%, а 14,9% не змогли визначитися (*рис. 1*).

При цьому якщо поглянути на дані 2014 р., то перевага орієнтації на недовіру майже не відрізняється в різних соціально-демографічних групах опитаних. Серед чоловіків та жінок, осіб різних вікових категорій, тих, хто проживає в місті чи селі, різних груп за рівнем освіти, різної національності, з фактом наявності/відсутності релігійних переконань, переважає згода з бажаністю нікому не довіряти. Відмінності стають помітними лише при порівнянні територіальних підвбірок та порівнянні релігійних осіб православного та греко-католицького віросповідання.

Зокрема, якщо порівнювати населені пункти різного розміру, то побачимо, що статистично значуще виріз-

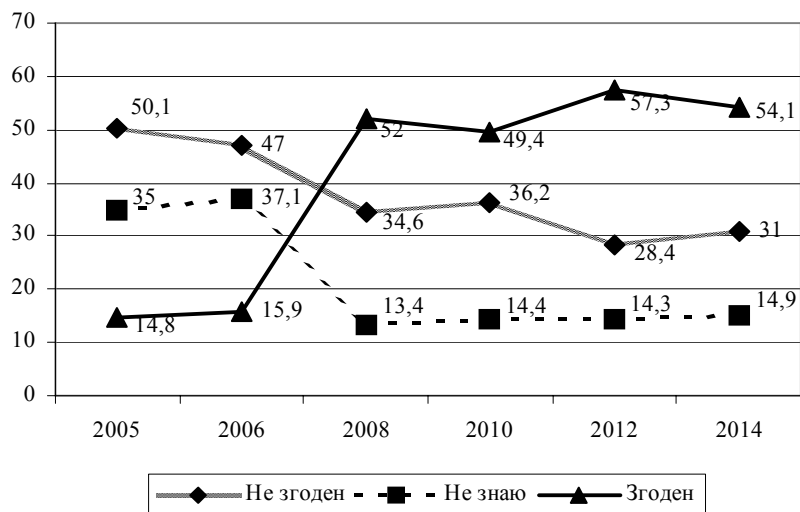

Рисунок 1. Розподіл відповідей на запитання “Згодні Ви чи ні, що нікому не довіряти – найбезпечніше?”, 2005–2014 рр. (%)

Розділ перший

няється населення Києва, серед якого помітно більшою є частка не згодних із запропонованим у розглянутому запитанні твердженням, і помітно меншою є частка згодних. Серед мешканців інших населених пунктів різного розміру суттєвих відмінностей не спостерігається (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності розподілів відповідей на запитання
“Згодні Ви чи ні, що нікому не довіряти – найбезпечніше?”
між респондентами населених пунктів різного типу, 2014 р. (%)

Тип населеного пункту	Міра згоди		
	Не згоден	Не знаю	Згоден
Київ	45,6*	12	42,4*
Місто з населенням понад 250 тис. осіб	28	14,3	57,7
Невелике місто	29,8	17,4	52,8
Село	31,5	13,3	55,2

*Відмінності за даними показниками між киянами та жителями інших населених пунктів різного розміру є статистично значущими на рівні 0,05.

Фіксуються й деякі регіональні відмінності. Найбільш високі показники орієнтації на недовіру спостерігаються серед жителів Півдня (66,5%) та Донбасу (59,6%), тоді як в інших регіонах значущих відмінностей не спостерігається (рис. 2).

Проте вказані особливості світосприйняття мешканців Донбасу та Півдня радше пов’язані з поточною соціально-політичною ситуацією, оскільки в попередні, стабільні роки (2012 та 2010) подібного не спостерігалось.

Також більша орієнтація на недовіру спостерігається серед прихильників православного віросповідання (55,6%) порівняно з греко-католиками (44,1%).

Щодо взаємозв’язку розглянутого показника узагальненої довіри з іншими світоглядно-установочними показниками, то рівень такої довіри/недовіри виявився незалежним від активістської чи фаталістичної життєвої позицій. Адже і серед тих, хто вважає, що його життя залежить здебільшого від зовнішніх обставин, і серед тих, хто вва-

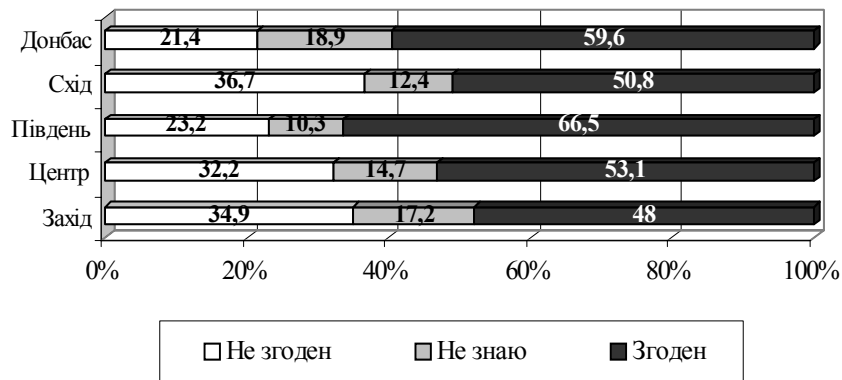

Рисунок 2. Відмінності розподілів відповідей на запитання “Згодні Ви чи ні, що нікому не довіряти – найбезпечніше?” між респондентами, які проживають у різних регіонах, 2014 р. (%)¹

жає, що життя залежить здебільшого від самої людини, близько 63% погодилися із тим, що нікому не довіряти найбезпечніше.

Проте цікавим моментом є те, що рівень узагальненої довіри виявився залежним від ліберальних чи соціалістичних орієнтацій. Зокрема, найнижчим (40,7%) рівень узагальненої недовіри виявився серед тих, хто має установку на мінімізацію державного втручання в економіку, і мірою переходу до установок на більше чи повне державне регулювання і планування економіки цей рівень зростає (до 59,5%).

Крім цього, можна було б очікувати, що вплив на готовність чи не готовність проявляти узагальнену довіру зале-

¹ Було використано такий регіональний розподіл: Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області), Центр (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області, Київ), Південь (Миколаївська, Херсонська, Одеська області), Схід (Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області), Донбас (Донецька, Луганська області).

жатиме від рівня пристосованості респондентів до життя та від рівня задоволеності цим життям. Адже можна припустити, що чим краще людина почувається в реальному житті, чим кращими є умови її життя, тим більш схильною вона буде до довіри іншим людям. І дійсно, певна залежність тут простежується. Якщо розглядати рівень пристосованості до життя², то наявна тенденція збільшення частки орієнтованих на узагальнену недовіру мірою зменшення рівня пристосованості до теперішнього життя. Зокрема, серед тих осіб, які активно включилися в теперішнє життя, частка орієнтованих на загальну недовіру становить 48,6%, то серед тих, хто перебуває в постійному пошуку, ця частка становить 56,8%, а серед непристосованих – 59,2). І так само частка зорієнтованих на загальну недовіру найвищою (68,3%) є серед тих, хто повністю незадоволений своїм життям, а найменшою (близько 47%) вона є серед тих, хто життям задоволений.

Також спостерігаються невеликі відмінності за аналізованим показником залежно від рівня задоволеності респондентів своїм становищем у суспільстві. А саме, дещо більшим (58,3%) рівень згоди з бажаністю недовіри до всіх є серед тих, хто не задоволений цим становищем, а дещо меншим (51,7%) є серед тих, хто цим становищем задоволений. Проте, як бачимо, ці відмінності є не дуже великими, і все одно переважає установка на недовіру.

Зрозуміло, що нас цікавить не лише поширеність установок на недовіру до оточуючих, а й, так би мовити, реальність цих орієнтацій, тобто те, чи збігається таке загальне бажання недовіряти з недовірою у конкретних ситуаціях. І в цьому випадку ми побачимо, що відмінності є не дуже значними. Якщо розглядати такі об'єкти міжособистісної

² Запитання формулювалося “Якою мірою Ви пристосувалися до теперішньої життєвої ситуації?” з варіантами відповідей “Активно включився в нове життя, ринкові відносини видаються мені природним способом життєдіяльності”, “Перебуваю в постійному пошуку себе в теперішньому житті”, “Не маю бажання пристосовуватися до теперішньої ситуації, живу як доведеться, чекаю змін на краще”.

довіри, як співвітчизники загалом, сусіди та колеги по роботі, то в усіх цих випадках матиме місце трохи більша недовіра з боку тих, хто підтримав тезу про більшу безпечність не довіряти іншим, проте розрив є не дуже значним. Зокрема, серед тих, хто не погодився з перевагою апіорної недовіри, співвітчизникам довіряють (цілком або переважно) 54,6%, тоді як серед зорієнтованих на недовіру – 47,1% (різниця – 7,5%). Повну та часткову довіру до сусідів відмітили 58,4% у першій групі та 51,1% в другій (різниця – 7,3%). Відповідні показники довіри до колег становлять 60,4% та 47,9% (різниця – 12,5%). Тобто бачимо, що, незважаючи на задекларовану цими респондентами перевагу тотальної недовіри, у випадку конкретних людей рівень довіри до них залишається доволі високим.

Якщо ж взяти об'єкти інституційної довіри (церкву та духовенство, ЗМІ, профспілки, приватних підприємців, банки, страхові компанії), то побачимо, що відмінності є ще меншими, а саме, щодо більшості перерахованих об'єктів відмінності становлять 1–3%, і лише у випадку з довірою до ЗМІ становлять 3,9%, а до приватних підприємців – 5,5% (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні довіри до інституційних об'єктів у групах респондентів, які погодилися та не погодилися із твердженням, що нікому не довіряти – найбезпечніше, 2014 р. (%)

	Довіряють церкві та духовенству	Довіряють ЗМІ	Довіряють профспілкам	Довіряють приватним підприємцям	Довіряють банкам	Довіряють страховим компаніям
Не згодні з тим, що не довіряти нікому найбезпечніше	48,6	28,5	14,5	18,7	13,4	7,8
Згодні з тим, що не довіряти нікому найбезпечніше	47,5	24,6	11,9	15,7	7,9	5,7

Розділ перший

Таким чином, можна відмітити, що загальна орієнтація на недовіру є доволі поширеною серед наших співгромадян, причому ця поширеність є переважно рівномірною в різних соціальних групах, а там, де відмінності все ж таки мають місце, вони є не дуже значними. Такий стан може викликати тривогу, оскільки невисокий рівень довіри є перешкодою для здійснення найрізноманітніших соціальних трансакцій, або суттєво збільшує ресурсні витрати на здійснення цих трансакцій. Проте ми побачили, що ця загальна орієнтація виявляється такою, що слабо впливає на орієнтації на довіру до конкретних суб'єктів. Тобто чимала частина нашого населення розмірковує приблизно таким чином: “у принципі краще нікому не довіряти, але комусь таки довіряти треба”. Тож стан із узагальненою довірою не такий поганий, як може здатися на перший погляд. До того ж, зважаючи на певний зв'язок установок на узагальнену недовіру з матеріальним та психологічним станом наших людей, можна очікувати, що в разі покращення цього стану показники такої довіри зростатимуть.